le adını verdi. Doğumu için yapılan masrafların listesi Topkapı Sarayı Arşivi'nde (*Ceyb-i Hümâyûn Defteri*, nr. 4/2472) bulunmaktadır. On üç yaşında iken babası vefat edince, tahsil ve terbiyesiyle ağabeyi Sultan Abdülmecid meşgul oldu. Yirmi yaşında iken, Tophane Müşiri (daha sonra sırasıyla kaptan-ı deryâ, serasker ve sadrazam olan) Mehmed Ali Paşa ile evlenmesi uygun görüldü. Nikâhları 28 Nisan 1845 tarihinde kıyıldı. Ertesi yılın şubat ayında bir hafta devam eden muhteşem bir düğünle evlendiler. Âdile Sultan'ın düğün töreni, XIX. yüzyılda Osmanlı sarayında yaşanan en ilgi çekici hadiselerden biri olarak tarihe geçmiştir. Bugün Fındıklı'da Mimar Sinan Üniversitesi'nin bulunduğu yerdeki Neşetâbâd Sarayı, evlendikten sonra Âdile Sultan'a tahsis edildi. Zaman zaman Kuruçeşme'de Esma Sultan'dan kalan yalıda, Kâğıthane, Çırağan, Validebağı ve Kandilli'deki saraylarda oturdu.

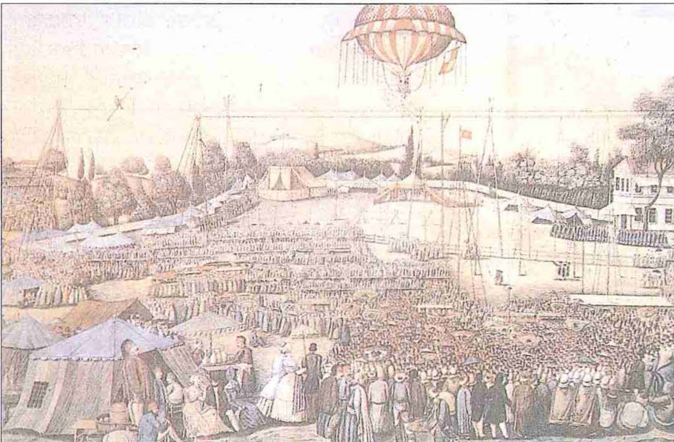
Tek çocuğu Hayriye Sultan'ı 1865'te İşkodralı Mustafa Şerîfî Paşazâde Rızâ Bey'le evlendiren Âdile Sultan 1869'da kocasını, kısa bir süre sonra da kızını kaybetti. Nakşibendî tarikatı şeyhlerinden Bâlâ Tekkesi şeyhi Ali Efendi'ye (ö. 1877) intisap etti. Dindarlığı ve yardım severliğiyle tanınan Âdile Sultan'ın Fındıklı'daki sarayı âlim ve şeyhlerin sık sık toplanıp sohbet ettikleri, muhtaç ve fakirlerin her zaman başvurduğu bir yer haline geldi. 12 Şubat 1899'da burada vefat etti; Eyüp'teki Hüsrev Paşa Türbesi'nde, kocası Mehmed Ali Paşa'nın yanına defnedildi. 1851-1892 yılları arasında kurduğu on dört vakfın vakfiyeleri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 4993) bulunmaktadır.

Âdile Sultan'ın medfun bulunduğu Hüsrev Paşa Türbesi Eyüp - İstanbul

Âdile Sultan'ın şiirlerinin büyük bir bölümü dinî-tasavvufî bir mahiyet taşır. Münâcât, na't, mersiye, Ehl-i beyt ve ashap ile tarikat kurucularının methiyelerinden meydana gelen bu şiirlerin yanı sıra, babası, kocası, kızı ve kardeşleri için yazdığı manzumeler de divanında geniş bir yer tutar. Kendisinden önce vefat eden hânedan mensupları için yazdığı "Tahassürnâme" ve "İftiraknâme" gibi manzumelerde yer yer güzel parçalar bulunmasına rağmen, Fıtnat Hanım ve Leylâ Hanım gibi diğer Osmanlı kadın şairleriyle karşılaştırılacak olursa, pek başarılı bir şair olduğu söylenemez. Şiirlerinde kafiye hataları ve vezin yanlışlıkları da göze çarpar.

Kütüphanelerde çeşitli yazmaları bulunan divanının (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 995, 996, 997; Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 260) en iyi nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 4805).

Âdile Sultan'ın düğününü tasvir eden bir gravür

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, *Ceyb-i Hümâyûn Defteri*, nr. 4/2472; Sabri Kalkandelen, "Âdile Sultan", *Yazma Divanlar Kataloğu*, İÜ Ktp., TY, nr. 9865; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 28-30; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936-45, I, 7-8; Âdile Konrapa, *Âdile Sultan ve Şahsiyeti* (lisans tezi, 1947), Türkiyat Araştırma Merkezi, nr. 244; *TYDK*, IV, 936; Banarlı, *RTET*, II, 841; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 235-238; Elif Naci, "Türk Sarayında Müstesna Bir Prenses: Âdile Sultan", *Hayat Tarih Mecmuası*, I/10, İstanbul 1965, s. 27-33.

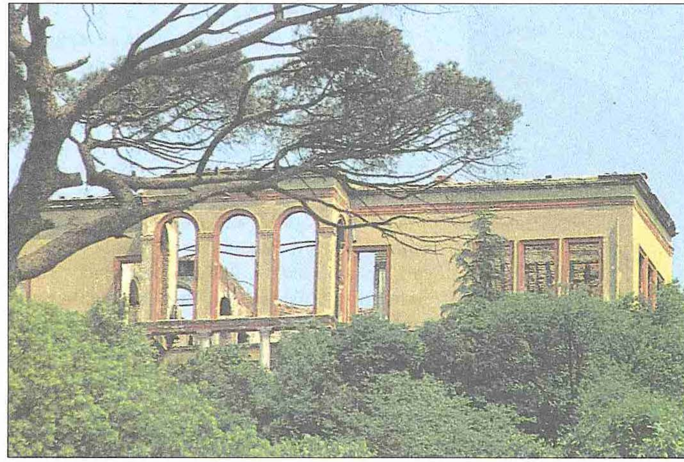
NİHAT AZAMAT

ÂDİLE SULTAN SARAYI

İstanbul Kandilli'de sultan sarayı.

Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Kandilli'nin Boğaz'a en hâkim yerlerinden biri olan bu noktada evvelce Tophane müşiri Halil Mehmed Rifat Paşa'nın (ö. 1856) bir köşkü bulunuyordu. Sultan Abdülmecid, kız kardeşi Âdile Sultan (1826-1899) için 31 Mart 1856'da bu köşkü satın aldı. Sultan Abdülaziz, 1861-1870 yılları arasında köşkü yıktırarak yerine çok büyük ölçüde kâgir bir saray yaptırdı. Mimarının Sarkis Balyan olduğu söylenir. Gerçekten bu mimarın eserleri listesinde Kandilli'de "Sultanlar Sarayı" olarak anılan bir yapı vardır. Ayrıca Fındıklı, Kuruçeşme sahil sarayları ile Silâhtarağa ve Validebağı köşklerinin de Âdile Sultan'a ait olduğu söylenmektedir. Kandilli'deki ile beş tane olan bu saray ve köşklerden hangilerinin gerçekten Âdile Sultan'a ait olduğu ayrıca araştırılması gereken bir konudur. Fakat yazları geçirdiği Kandilli sarayı ile vefat ettiği Fındıklı sahil sarayının ona ait olduğu kabul edilmektedir.

Dr. Cemil Topuzlu'nun (1866-1958) hâtıralarında yazdığına göre, Ahmed Rızâ Bey, kızlara mahsus bir yatılı okul yapılmak üzere Âdile Sultan Sarayı'nı istemeyi teklif etmiş ve ertesi gün beraberce gidip II. Abdülhamid'den iradeyi almışlardı. Ancak bunun ne dereceye kadar gerçek olduğu belli değildir. Çünkü Ahmed Rızâ Bey 1908'de Meclis-i Meb'ûsan reisi olmuş, 1909'da da II. Abdülhamid tahttan indirilmiştir. Kandilli Kız Lisesi ise 1916'da açılmıştır. İlk kurulduğunda adı Kandilli Âdile Sultan İnas Mekteb-i Sultânîsi olan bu okul, bazı değişikliklerden sonra 1931'de Kandilli Kız Lisesi adını aldı. 1966-1967'de sarayın alt tarafında yeni iki bina yapı-

Âdile Sultan Sarayı'nın yangından sonraki hali (1988)

larak 1969-1970'te idare ve dershaneler buraya taşınmış, esas saray binası ise sadece yatakhane olarak kullanılmıştır. Saray son yıllarda çok bakımsız bir hale gelmiş ve ihtişamına yakışmayacak bir biçimde kullanılır olmuştu. Nihayet 1986 yılı Mart ayının ilk günlerinde gece çıkan bir yangın sonunda tamamen yandı. İçinde eskiden kalan bazı değerli eşyalarla bilhassa büyük aynalar da yok oldu. Bugün Âdile Sultan Sarayı'ndan sadece kâgir dış duvarlar kalmıştır.

M. Celâlettin Atasoy'un yazdığına göre 32 x 93 m. ebadında olan Âdile Sultan Sarayı'nda elli beş oda, iki salon ve bir de büyük taşlık bulunuyordu. Sahilden dönemeçli bir yolla yukarı çıkılarak varılan sarayın biri denize öteki ise yana açılan iki ana kapısı vardı. Denize bakan esas cephede dört mermer sütunlu sahanlığa (veranda) iki taraflı merdivenden çıkılıyordu. Bu kapının arkasında mermer döşeli bir sofa bulunuyor, buradan iki taraflı bir merdiven yukarı kata çıkışı sağlıyordu. Yukarı kat Âdile Sultan'ın özel dairesi idi. Duvarlarında altın yaldızlı çerçeveli büyük aynalar bulunan bu dairenin sofa ve odalarının tavanları renkli nakışlar ve resimlerle bezenmişti. Sarayın en ilgi çekici taraflarından biri de Âdile Sultan dairesinin arkasında yer alan beyzî (oval) biçimli ve on iki sütuna oturan büyük salondu. Bu kısmın da tavanı nakışlarla süslenmişti. Bu salonun arkasındaki bir kapıdan bahçeye bakan dairelere geçiliyordu. Bunlar bir merdivenle alt kat sofasına bağlanmış olup bu sofa da yandaki dış kapıdan bahçeye açılıyordu.

Saray müştemilâtından en arkada olan hizmetkâr ve seyislerin dairesi daha önce ortadan kalkmış ve arazisi mülkiyetten çıkmıştı. Aşağıda Boğaz yolu üzerinde de mülkiyetten çıkmış olan bir ek bina vardır. Sarayın, Boğaziçi'ndeki yalı ve köşklerin ekserisinde olduğu gibi, evvelce deniz kıyısında da bir ek yapısı ile 9.50 x 6 m. ölçüsünde havuzu ve deniz hamamı vardı. Arkadaki büyük korudan buraya, yolun üzerini aşan ahşap bir köprüden geçilirdi. Âdile Sultan Sarayı Boğaziçi'nin manzaraya en hâkim bir yerinde kurulmuş heybetli bir yapı idi. Gerek dış, gerek iç mimari ve süslemesi XIX. yüzyıla tamamen hâkim olan Batı üslûbunda yapılmıştı.

İyi ve bilgili bir restorasyonla yaşatılması gereken bu tarihî eserin mahvolması, Boğaziçi'nin güzelliği bakımından büyük bir kayıptır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cemil Topuzlu, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul 1951, s. 87; *a.e.* (nşr. Hüsrev Hâtemi—Aykut Kazancıgil), İstanbul 1982, s. 70; Sedat Eldem, *Boğaziçi Anıları*, İstanbul 1979, resim 189; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, İstanbul 1981, s. 243-244; M. Celâlettin Atasoy, *Kandilli'de Tarih*, İstanbul 1982, s. 93-100; Anonim, "Kandilli Kız Lisesi'nin Tarihçesi", *Boğaziçi*, I/5, İstanbul 1937, s. 20-22.

 SEMAVİ EYİCE

ÂDİLİYYE

(العادلية)

Ebû Ömer Bedreddîn Muhammed b. Ömer el-Âdilî el-Abbâsî'ye (ö. 970/1562) **nisbet edilen bir tarikat.**

Mekke'de doğan Bedreddin el-Âdilî'nin tarikat silsilesi Sühreverdiyye'nin Buzgûşiyye şûbesinin kurucusu Necîbüddin Ali b. Buzgûş'a (ö. 678/1279) ulaşır. Bu bakımdan Âdiliyye'yi Sühreverdiyye'nin bir kolu olarak değerlendirmek mümkündür. Sohbet, biat ve zikir telkini üzerine kurulan Âdiliyye'nin bir adı da Bedriyye'dir. Bedreddin Muhammed el-Âdilî'nin *Risâletü'l-ʿÂdiliyye fî beyâni'l-farḳ ve'l-cemʿ fî meẕhebi's-ṣûfiyye, el-Ḫulâṣatü's-ṣuġrâ fî maḳāṣıdi sâliki'd-dünyâ ve'l-âḫire* ve *Behcetü'l-esrâr* adlı üç eseri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Zebîdî, *ʿİḳdü'l-cevheri's-s̱emîn* (M. Tancî nüshası fotokopisi), DİA Ktp., nr. 4622, s. 87; a.mlf., *İtḥâfü'l-aṣfiyâʾ* (M. Tancî nüshası fotokopisi), DİA Ktp., nr. 4618, s. 244; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 108ᵇ-109ᵃ, 267ᵇ; Brockelmann, *GAL*, II, 513-514; Tahsin Yazıcı, "Tarîkat", *İA*, XII/1, s. 4.

 NİHAT AZAMAT

ÂDİLŞÂHÎ

(عادل شاهى)

Eskiden Doğu'da imal edilen kâğıt türlerinden biri **(bk. KÂĞIT).**

ÂDİLŞÂHÎLER

Hindistan'ın güneybatısındaki Bîcâpûr bölgesinde hüküm süren bir Türk hânedanı (1489-1686).

Hânedanın kurucusu Yûsuf Âdil Han, Behmenî Devleti'nin (1347-1527) meşhur veziri Mahmud Gavân'ın hizmetinde bir **gulâm*** idi. Yûsuf Âdil zamanla Behmenî sarayında terfi ederek Devletâbâd valiliğine tayin edildi. Behmenî hânedanının çöküşüne sebep olan entrika ve mücadelelerde faal bir rol oynadı ve daha sonra Bîcâpûr valisi oldu. Behmenî Devleti'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan beş mahallî hânedandan (Berîdşâhîler, İmâdşâhîler, Nizamşâhîler, Golkonda Kutubşâhîleri) biri de Âdilşâhîler'dir. Yûsuf Âdil, 1489'da adına hutbe okutarak Bîcâpûr'da bağımsızlığını ilân etti. Yûsuf Âdil'in, Osmanlı Sultanı II. Murad'ın oğlu olduğu ve ağabeyi II. Mehmed tahta çıktığı zaman öldürülmesinden endişe eden annesi tarafından kaçırıldığı iddia edilmişse de bunun, hânedanı yüceltmek isteyen o devrin tarihçileri tarafından uydurulan asılsız bir iddia olduğu artık anlaşılmıştır.

Yûsuf Âdil Han'ın Âdilşâhîler Devleti'ni kurması, öteki dört hânedanla aralarında bazı anlaşmazlıkların çıkmasına sebep oldu. Bu beş hânedan birbirlerini kıskandıkları gibi, içlerinden birinin büyüyüp genişlemesini de hoş karşılamıyorlardı. Bu yüzden bir hânedan kuvvetlendiği zaman diğerleri ona karşı ittifaklar meydana getiriyordu. Yûsuf